

յիշեցեք զիս զեղիքիս, յորժամ գայցե ահ հայրենի, տացե ձեզ քարն անհասանելի. եւ քի փառ յաւիտեանս ամեն (Ասոր տակ նստը գրով) Ազգ զիջեալ այս հոգեկոյ որ ի նահնեաց հնոց սրբոց շարգարեալ վասն որոյ հայաստանեայց սահմանադրութիւն ստացալ նուստտ խառնաւոր վարդապետս վերատեսուչ Աբրաքան Առաքելոյն բարդգեմի ի ում թուին, յաւելին մկ:

Ի՛շ 363 ր.—364 ր. Փառք հար եւ որդւո եւ նը հոգոյն. եւ այժմ եւ յախտեանս ամեն: Գրեցաւ սա ձեռամբ անարժան քհ. Կոստ. մականունը քուռաթի կոչի: Ի վայելում հոգեկիր եւ ուսումնասիր, եւ նմանս ր. եւ քար ե պաշտ իշխանի Առջի եւ որդի իշխանին աւ շին. եւ թագաւորադիր. որ ե եղբայր հնթմի եւ աի կիւսկիսով. ի վայելումս մարմնոյ եւ իշխատակ հոգւոյ եւ ծնողաց իւրոց, որ ե փոխեալ ի քն:

Այդ որը ընթեանոյդ կամ աւրինակից յիշեալից զարեւաշտ իշխանի գաւշին. քանզի յոյժ փափաքաւ նաք. ևս քրիշ զայս, զի յոյժ սիրոյ զընթեանոյն զորս եւ զի էր լցեալ սա նմանի նստոյն: Ազգ գրեցաւ սա ի թմ Հայոց. չէր ի քաղաքսն աւստայ. ընդ հովանեաւ նը նմանին. եւ քոր լիւնը յիշեալ լիւնը ի քն նոյ մերոյ սը ե աւրհնեալ յաւտեանս:

Ի՛շ 385 ր. Փառք ամենայնիք երրորդութիւն յաւտեանս ամեն Աշխատի յիշել զաւշին իշխանի զյոյժ նմանսր եւ զուսմանայն զարդին զպը աւշին զարդի կիւսկիսաւ որ եւ այս ետ շարագրել զսա ձեռամբ անարժան Կոստ. մականունը քուռաթի կոչեցեալ Ազաւին չմեղաբերել, զի ժամանակա ջաւազին եւ ի գրել ամա շատ հիւանդ իւ ունայն կեցաւ:

Մնացեալը կորսուած է:

Հ. Յ. ԱՅՈՒՆԻՍԿՈՒ

“ԽՈՐԱՐՈՎԻԿ ԹՈՐԳՄԱՆԻՉ, ՅԻ ԻՒԻ

ՆԵՐՎԱՐԴԱՐԻԹԻՒՆՆԵՐԸ

(Հարանախ—Իրան)

Մանագկերտի ժողովը. Ա. Աղբիրններ:

Այն անձուկ կապը, զոր Գերայդորշտադի բանակցութեան եւ Մանագկերտի ժողովոյն մէջ նշմարեցինք, կը ստիպէ զմեզ քիչ մը երկարաւ գոյն կանգ առնուլ վերջնայ չորով եւ խոգիրն աւելի մանր քննել: Ասան զի պարս սահմար վիճմամբք ճեմուած խոգիր մին ե թեպէտ շոշափածնիս, սակայն պէնք ենք խոստովանիլ որ դեռ առեղծուածային գրութեան մէջ կը մնայ եւ ճշմարտութեան նշույններն տակաւին չեն հայածած կամ լաւ եւ չեն թափախած քաղաքագրեան խաւարս. թմնարմանմ մնային: Աղբիրն ի Չամչեանէ եւ այոր ցաւցուցած ե ճախտաներ եւ գրուած անթիւ էջեր ե սիւնանիքն այլեւայլ բարեւ ե լրագրաց մէջ, սակայն եւ այնպէս եթէ առաջարկինք այսօրս հարցումներ, թէ ի՞նչ ժողովը էր Մանագկերտի ժողովն, ո՞վ էր Հեղինակն, ի՞նչ նպատակաւ եւ երբ գումարուեցաւ, պատասխանը պիտի մնայ կամ առ կախ եւ կամ անգոհացուցիչ: Պատճառն համարելու ենք ստշուշտ

քննութեանց մէջ բռնուած միակողմանիութիւնն. բայց մեր չենք ուզեր ծանրանալ հոս այս կէտին վրայ: Այլ օրուն քարդիւլ փորձառութիւնէն՝ պիտի մխնի իրաց անաշառ քննութեան յեցած տահմային եւ մանաւանդ օտարապէի աղբերաց վրայ, որոնք յայժմ մեզի աւելի վստահէն կուռն կը մատուցանեն: Ըստ այսմ Մանագկերտի ժողովոյն նկատմամբ մեր աղբիւրներն կրնանք բանձնել երկուքի. Տահմային եւ արտաքին աղբիւրներ: Աղբերաց ոյս զանազանութիւնն անհրաժեշտ եւ առաջնկայ խոգրոյս համար: Տահմային աղբերաց կը վերաբերէր 1. Սաքի ժողովոյց Հայոցն գրութիւնն. 2. “Նորվաքն յառաջին ժողովքն Մանագկերտն” պատասխին. 3. Յետինք. բիրել 4. նշանակելու ենք զիստով, որմ կ’իմանանք ժողովոյն գումարման պատճառներն եւ նիւթն: — Աստից հանդէպ ունիք Արտաքին աղբիւր 1. գիշերայել Ատրի, եւ 2. գիշեր-Հերբեստ: Այս երկու կարգի աղբերաց մեզ աւանդածներն այնչափ իր խոտորին իրարմ, որչափ արեւ եւ լուսին, թէ եւ մշտ կը տեսնուի մի եւ նոյն սկզբնապատճառ արարելու ձեռքը հասարակութեան երկուքին վրայ եւ թէ Գարնեալ մի եւ նոյն զանգուածն յառաջացած են: Յարկըք ուսումնասիրութեանս մէջ նախ ամբողջապէս յառաջ պիտի բերենք աղբերաց վկայութիւններն, նախադատութիւնը տալով ի հարկէ Ատրուց եւ ապա պիտի անցնիք բուն խոգրոյն տեսնելու թէ յորում կը միարանին իրարուհետ եւ յորում ոչ, եւ թէ վերջապէս սր կողմն ե իրաց ճշմարտութիւնը:

Տակաւին երբ չէր յայտնուած Միշայել Ատրուցին առերեւն բնագիրն, ազգային բանասիրաց համար հետաքրքրական խոգիր մ’էր թէ արդեօք Միշայելի հայ թարգմանութեան մէջ տեսնուած սողերս “...բարձաւ աղանձն շարութեան ի ձեռն դրանչէլագործ եւ իմաստուն առնն Յովհաննու Օձնեցւոյ որ յետ ութսուն եւ չորս ամաց աղիտաբար հաւանելոյն եղբայ, Յովհաննու Օձնեցին կաթողիկոսն Հայոց Մեծաց, պայծառ կարգը գարգաւաց զեկեղեցի աղծութիւք Ս. Գրիգորի են (էջ 301), ապ. երթուաղէմ 1871) եւ մանաւանդ յէջ 339—340 գրածներն “Իսկ Յովհաննէս պատրիարքն Հայոց... սա խոգրեաց առնել ժողով աշխարհաբար հանդիսիս ի գեղացաւաքն Մանգկերտ” յերկուց կողմանց” Հայոց եւ Ատրուց, են (սեն յետայ) իբրք բառակաւ թարգմանութիւն են թէ թարգմանչէն յաւելուած: Պատասխանն տալ վերջնականապէս գոժաբերն էր այն ժամանակ, եւս թէ անհարկին իսկ, ցորձափ որ առոր բնագրին գիւռն աղայապի էր: Բայց միւս կողմէն Բար-Հերբեստը այն վկայութիւնն թէ Ատրիւնայ Աթմանա պատրիարքի օրով Հայոց Յովհ. Կաթողիկոսին հետ միութիւն մը տեղի ունեցած եւ, հետեւաբար նոյն գրեթէ լրոջ հանունն Հայոց պատմագրաց խոսքերուն իրողութիւնն ժխտել բողոքովն յանդգնութիւն կ’երեւար: Բայց մտադրութեան եւ զարմացաց արժանի կէս մին եւ որ Բար-Հերբեստն այն վկայութիւնը Չամչեանէն մինչեւ ցայժմ Աստմանեայ Արեւելեան Մատենադարանին (Բ. էջ 296) երկողոյն միայն ծանօթ

էր, եւ ոչ որ դժուարութիւն յանձն առնուլ ուզած էր գիմել ինքնին Բար-Հերբէսին եւ օգտուիլ անկէ տնի՛նըդարաւոր, Հերու երբ ձեռնարկած էինք յարարու երկու օւսումնաբերութեան, շատ հետաքրքրած էին զմեզ ալ Ասեմանայի խօսքերը, եւ առթով մը յաղորդեալ ձեռք տնջնել այդ ասորի նշանաւոր մատենագիր († 1286 Յուլ. 30.) “Եկեղեցական ժամանակարարութիւնն” զայդպիսի երկու ասորագիտաց Abbeloos եւ Lamty բնոր հրատարակութեամբ¹։ Ի մեծ վարձանա կարգացի հոն ըստ ուղիղ առաջման Ասեմանայի հետեւեալ տողերն. Գորս ապա գտայ նաեւ ի մէջ բերուած Տէր-Մինասեանի վերջին աշխատասիրութեան մէջ գերմաներէն թարգմանութեանց հանգիւրծ։ Ասորի պատմագիրն յետ կարգելոյ քանի մը խօրջ լծանաւ Գ. Ի (724—740) նկատմամբ, որ շարունակէ²։

“Հայոց հետ միտ թիւինն սկսաւ անոնց Եովհաննէս Կաթողիկոսն օրով։ Այսան զի Դիփրկերտի կողման Եովհաննիսը, որոնք Գրիգորեան կը կոչուին, զՀայերը կը խառնէին բոլորով” որ “Եստորիկը Բրիտանոսի մարմինն ապակահաւու կը գաւառին”³։ Իսկ Հայերը՝ վասն զի ապակահաւութեան մի միակ կիսակը կը ծանչնան, այս ինքն է հոգւոյն մարմնէն բաժնուելէն ետքը պատահածը, անոր համար կը գայթակէին։ Ուստի Մար Ամինաս պարտիւրը զից գիտուն եպիսկոպոս ընտրեց եւ Եովհաննէս վեց թիւ ոգիական խառնեց։ Ըստ Եփեսոսացիներ ժողովեցան ի միասին։ Երբ սակայն Ամինասն խաւրուած՝ եպիսկոպոսը Հարց վկայութիւններ բերելով երկու աշխատեցան, (Հայերը) անոնցմով բնամոլաւած ի Գորց եւ ի Կոր կաթարանէ վկայութիւններ պահանջեցին, որոնցմով Բրիտանոսի մարմինն ապակահաւու ըլլալը հաստատուի։ Այն առան մը եպիսկոպոսները յաւաք բերին Գործը աւարելոցն Պաշտօն Բրիտանոսի համար տուած վկայութիւնը⁴։ “Եարցոյ զիս Աստուած ի մեռելոց”⁵։ Գործը աւարելոցի հայերէն ձեռագիրներն բերուելով, ճիշդ նոյն իմաստը գտան եւ հոն. եւ հասկցան որ այն “գարեալն է (ասոր) 202” կը նշանակէ այնպէս ինչպէս յառաջագոյն էր։ Ասոր վրայ շատ ուրախացաւ Կաթողիկոսը, վասն զի Գիմելին շուր քա՛հալ էր⁶։ Թէ եւ այս այսպէս, ի վերայ այսր ամենայնիւ Հայք չհասանելիս խօսելու այս կերպին, այլ ապաւինեցան տղայական եւ անհանձնոր (վարդապետութիւնէն զուրկ) իմաստեւորութեւ։ Այսու թէպէտ իւրաքանչիւր կողմանց համարվեց լծուեցան, սակայն եւ այնպէս միութիւն հաստատեցին։ Ասորի եպիսկոպոսները պատարագ մատուցին եւ Հայերը մանակեցեցան, ապա

Հայերը պատարագեցին եւ Ասորիք մանակեցեցան եւ այսպէսով մի ի հաւատաւ եղան։ Ասկէ վերջը սին հողոտական թուղթ մը գրեցին⁷։ Այն որ աստորեան գրուած էր Հայոց ըով մնաց իսկ հայերէնը մեր՝ Ասորուց ըով։ Այս պատահեցաւ 1037ին (= Յ. Բ. 726), որ է Հայոց 135ը (= 686), Բայոյ պէտք եւ գիտնալ որ “ապակահաւութիւն” բառը նաեւ “մահաւան” իմաստով կրնայ առնուիլ, այս ինքն հոգւոյն ի մարմնայ բաժանման վրայ, որ իմաստով Ա. Գորցը ստեղծ կը գործածէ։ այսպէս “Ձիարդ ոչ երկեար ձգել զնեռն քո ապակաւն զօժեալն Տեառն” (Բ. Թ. Բ. 14)։ Այս մտքը կ’ընկեր ապակահաւու, այս ինքն թէ մահաւանցու էր Բրիտանոսի մարմինը յարութենէն յառաջ, բայց ոչ այնու առումով, իբր թէ կ’անշարունակ անգամներ եւ փոռն թեան կ’ենթարկուին, ինչպէս կը կարծեն Հայք, թէ կ’ընկեր մեք. քաւ լցին, վասն զի այս վկայութիւններով. “Ոչ տալես սրբոյ քում ետեանել զապակահաւութիւն” (Գործք Ա. Բ. 27) եւ “Ուրի նորա մի փշրեցին”, այսպիսի հաւատոյ սխալ գաւառնութիւնը կը ցուցուի⁸։

Ամենիւ կատարած չի վերջերս, թէ այսպիսի մանրամասնութիւններ Բար-Հերբէսու քաղաքը պիտի ըլլայ կամ Միք. Ասորիէն, որմէ ուրիշ տեղեր այնչափ կ’օգտուի, եւ կամ հատուցին ասորի յիշատակարանէ մը։ Ըստ ասորի պատմագիրն թէպէտ ժողովոյն գումարման տնին եւ առաջուած եպիսկոպոսաց անուանը կը լռէ, սակայն պատմութեան կարգէն յայտնաբեր կը տեսնուի թէ ազգային մատենագրաց Մանակեցիքի ժողովն է այն։

Այս իրողութիւնն կը հաստատուի նաեւ ուրիշ նշանակեալ ասորի յիշատակարանէ մը զոր հանելով Միք. Ասորիքէ ձեռագրին լուսանկարութիւնէն հրատարակեց գիտնականն Շաբոյ ի Թերթիս Revue de l’Orient chretien (Հար. Գ. 1899, էջ 448) որ թէպէտ կարծաւորս էր, սակայն յղբիւրդաց առիծն ի գաւազակէ՝ Միքայէի ասորի բնագրին մէջ գտնուած ընդարձակ տեղեկութիւնը։

Անցեալ տարւոյն վերջերս լոյս տեսաւ վերջապէս Ասորուց պատարագին մեղի համար հետաքրքրական հատուցան (Բ. հատոր Գ տետր), որ բնորոշին ուրիշ գոյն տուաւ իրաց։ Միքայէլ ընդարձակ կը խօսի հոս ժողովոյս վրայ, տալով մեղի պատճառներն, եւ որ կարեւորագոյնն էր, ժողովոյս արձանագրութիւնն ու հետեւութիւնը։ Վերջ՝ ժողովոյս սկընդաւորութեան նկատմամբ պատմածներն գրինք ըստ մասնէ, որչափ գտանք ի մէջ բերուած Արթ. Ե. Տէր-Մինասեանի գործին մէջ, որ բերեւ Եստեղուած կյանք է գործողին, ցուէ որ Յ. Հեղինակն Միքայէի խօսքերն ամբողջապէս չէ առած իւր երկաթորութեան մէջ, զիստորաբար հետեւութիւնն, այսպէս “Այսուհետեւ” ինչդերն, Հայոց եւ Ասորուց կողմանէ պատարագ մատուցիլ, արձանագրութեան հայերէն եւ ասորեան գրուիլը

¹ Gregorii Barthebraei Chronice Ecclesiasticum, t. I-II, Lovanii 1872-7.

² Անթ. սին 299-404.

³ Բուն ասորի թարգմանութիւնն է. “Եարցոյ զիս

Աստուած ի տանն մեռելոց, զի գարեալն մի տեղեց զապակահաւութիւն, այս եւ զմահն կ’երեւայ ընդօրինակուէն զանց առնուի եւն հոս վերջին կարեւոր խօսքերն։ Հայքն է. “Եարցոյ զիս ի մեռելոց եւ ոչ եւս գառնալոց եւ յապակահաւութիւն” (Գործք Ա. Գ. 34.)

⁴ Յուն ՀԱ. 1904, էջ 285.

⁵ ՀԱ. 1905, էջ 115.

⁶ Հմմտ. Die arm. Kirche եւ, էջ 187-196, վասն զի, ինչպէս կը նշանուցուի (անթ. էջ 170) աւարտած էր արդէն իւր երկաթորութեան ապագրութիւնն երբ լոյս տեսաւ ասորի ընդարձակ այս մատը.

են, զորոնք տեսանք համառասիւ Բար-Լեբրեռի լույսն, անոր շուրջեւ ընդարձակել Գաւելունան յՍՀԺ մեր ալ գ ժառանգորդ Սարի բնադրին ծրիշ այս վերջին մասն չունենալով ի ձեռն, պիտի չխորանայ նոյնն ամբողջութեամբ ընծայել Հանս-գիտիս ընթերցողաց՝:

Անհատեան և լսել Միքայելի խօսքերն ժողովոյն նկատմամբ լիակն տեղեկութիւն մ'ունենալու համար: Միքայել ժողովոյն սկզբնաւ որով թիւն են պատմելն իւրեր կը կցէ ժողովոյն սահմանագրու թիւն հետեւեալ խորագրով՝

Պատճեն՝ սինհոգրասիկն թղթին, զոր Հայք եւ Ասորիք գրեցին, երբ կը միաբանէին: Թաթի 1037 Եռանց եւ 135 Հայոց թուականութեան Անտիոքի Տէր Աթնաս ապարիար-

Միքայելի հայ թարգմանութիւն (տպ. ԵՊՄ. 1871, էջ 338-40) այս ամբողջ մասը պատկանէ: «Եսմք ժամանակի եր Աթնաս ապարիարքն Անտիոքի Ասորաց եւ Յովհաննէ հայոցապետն Հայոց եւ կողմանքն Ասապաւախեալ են Ասանց եւ Արսանց եւ Միւնիք եւ Յուրիք Սարիքի ինչ թի գրաւանութիւն ապարիարքն հիմար: Եւ վասն այնորիկ երթալն Ասորիք առ կաթողիկոսն Ասորիք եւ աւելին: Միքի ի սուրբ Գրիգորի գրաւանութեանն խօսք եւ առնուին ձեռնագրով թիւն: Եւ չկայր հաւատարմութիւն ի նոսա: Եւ յայնմ ժամանակի երեց մի Բարչուպետ հանուն եւ սարկաւոր մի Գարեթէլ անուն ի Մուփարիմայ, եղեն բանասիրիւք ի մէջ Հայոց եւ Ասորաց: Կայսին եւ աւելին ընդ կաթողիկոսն Հայոց, թէ Եսորիքից զմարմինն քրիստոս ապաւանտու ասեց, եւ կայսին առ Աթնաս եւ աւելին, թէ Հայք Յուրիմանսք են, Եւ գրեցին առ իրեարս երկու պատրիարքն Հայոց եւ Ասորիք մեղացոր թիւն: Եւ ապա ինչդրեցին զայն անութիւնս ի մեծ անոց: Եւ գրեցին զայն անութիւն եւ աւելին՝ զի մի երկուսն, իայ յոճառ ձառեւրի զպարսկա Ներայ: Իսկ Յովհաննէ պատրիարքն Հայոց, այր ուրբ եւ պատշեւորործ եր զյոթ վարձ աստուածային գրոց, այլ եւ արտադրեց: Սա ինչդրեց (առնել) ժողով ախարհաբար հանգիստ: Ի զեղապարքն Մանդիկար յերկուց կողմանց՝ Հայոց եւ Ասորիք, եւ արարին զնուն թիւն ու զպատկառութեամբ, եւ բանարկութեան երեցն եւ սարկաւորն Յուրիմանիք (միթոցեան), եւ չկայր ինչ մէջ ընդ Հայք եւ ընդ Ասորիք, բայց միայն արարաւորութեամբ որ շարարին ոչինչ փոյթ: Բայց մանք յԱսորաց ասացին, թէ ի Գործն ապրելոցն (ԺԳ. 34) գրեալ է թէ՛ Մատան ինչպէս զիտուս ի մեծելոց, եւ պարտեան ոչ գառնայ յապականութիւն, Եւ արտադրու հայոցապետն Հայոց, եւ ասաց թէ՛ Մայր Եղիշէն Եւ ոչ ինչ Եղիշէն ապականու եր: Եւ ինչդրեց զերկուսն Հայոց, եւ գրաւ զնմանսն որպէս եւ երն, եւ բերեալ զԱսորիցն նուպիւց Գարին, եւ այն որ աւելին թէ՛ Մատան Եւ ոչ գառնայ յապականութիւն, չգտաւ ուրեք գրեալ: Եւ մանչեպ ապիտու թիւն նոցա, եւ Երաթ եղին Եւ զիւրեւրութեան Ներայ եւ Եսման ձառեւրի եւ, Եսման թիւն եւ զԽորապետն Հ եւ Գարեթէլ Նուպիւց եւ եղին զարեւոյն Եւ խորապետ թիւն չառնու շարախառնութիւն ի մեծանց Հայք եւ Ասորիք: Եւ եղև այս թիւն Հայոց ՃԿԻ, եւ յԱսորիքն թիւ ԱԼԵՆ:»

« Բնագիրն ան Chabot, Chronique de Michel le Syria, Հատար Բ, տետր Գ, էջ 458-461, եւ թարգմ. 494-500, հմտ. եւ Տէր-Միքայելեանց, անդ էջ 181-195: — Ուրեքս այս մասն նաեւ արարեցին թարգմանութիւն մը: Ե Յուանց 1037 (— 726 Թ. Ք.) թիւն ինչ համապատասխան չկայ 135 (— 686 թ.) թիւն: Ե Տէր-Միքայելեանց գիտել կու տայ հոս որ Հայոց թուականութեան այս միկապիւք ծագած է ասորի գրչի անոշարդութենէ, և

քին հրամանաւ Ասորաց երկրն մեզի եկաք. այս ինքն ինձի՝ Յովհաննէս, Հայոց մեծապ կաթողիկոսիս, գուք եպիսկոպոսք, որոնց անունաց զեսեղուած եւ հոս: Կատանգին Ուրհայի, Սիմոն Խաւանու, Թեղաբոս Գերմանիկոյ, Աթնաս Նոփրեկերոյ, Սիմոն Գորայի, մեր եւ ձեր մէջ, այս ինքն Ասորաց եւ Հայոց կողմանց մէջ միութեան հասաւ տառովս գրումամբ: Ըստ ասորիս թիւնն ձերմէ պահանջեցինք որ ձեր հաստայ դաւանութեանն տար մեզի, եւ գուք զայն գրեցիք եւ գրաւոր մեզի յանձնեցիք: Ասոր վնայ հրամայեցինք որ Ապահանեաց Մանապիկերմ՝ գիտի մէջ եպիսկոպոսա ժողով մը դուսմարու: Միքի մը Ատուշոյ եւ Ս. Հորդոյն թիւլտուութեամբ եկանք, եւ

չփոխելով ասորեկն Ն եւ Ն ման նշանապիւրն (հմտ. էջ 75 ձե. 1, եւ 185 ձե. 2): Թեւ արմատութեամբ է արբարոյութիւն, ապա չին ըն թիւն զիկապիւր, արդէն Միքայելի ասորի ընդպիւրն պատկան կը կարգու, նոյնպէս ունի եւ հայ թիւ արգեմանութիւնն եւ պարտեւ նաեւ Բար-Լեբրեռի օրինակին մէջ. Արմանագրոյս հայ պատմանն ունի ուղղութեամբ՝ «ԸՃԵ, ի յՆ Տրե մանց, Եթէ պաշէս արբարոյութեամբ վաւերական համարեք թուականս, այն ասուն նշանակելոց զիք կը ստանայ Հայոց թուականութեան հոս թիւն հմտ. ըստ որով ասաւ ինն կ'ըլլայ Ը, զարու առաջին կիսէն յիշատակած: Առանձինն Թ զարու խմբար, թեւեւ հայ պատմելն վնայ թիւնն ին կ'ընար իրեն վաւերական նշան ընել ըլլալ, ինչպէս եւ ոչ ԺԲ-ԺԳ զարուք ասորի Երեմիայոց ապաւալ յիշատակել ինչդրեց բայց այժմ այսու իրարու անձանով (թէ եւ հարաւոր է հայերեւեալս արքերաց Միքայելի ծանոթ ըլլած թարգմարեալ) զիւր Երեմիայոց ձայններն կ'ընեն թուական վաւերականութիւն: Սակայն այսու ալ տալական Հայոց թուականութիւն կարծուած ըստ հոս թիւնն ին աստեղծ, եւ աւանդութիւնն չարդարանար, ինչպէս կը կարծէ Տէր Միքայել ընդէմ մեր կարծեաց: — Աթնաս յիշեք հոս 9-10) ՏԻ Հայոց թուական, յօդուածն ի ԲՁՄ 1904 թիւ 9-10) որ պատասխան մըն էր մեր անդադարութեան (ՀԱ. 1904, էջ 218-228): Չարմանայ Եսուս ապիւրն մեր լուսնութեամբ միայն այնպիսի զննդատուութեան մը «Խոր լուսնութեամբ, կարծեցինք ապու աղոյն պատասխան մը տալ: Գիտու թիւնն ընդին առնել, յօդուածն ի ԲՁՄ 1904 թիւ 9-10) որ պատասխան իստեղն եւ ոչ թէ իմաստանութիւն կամ ինչպէս ինքն կը սիրէ անուանել — «ձեռնածութիւնն», որով միայն գիտցած է գունաւորել գրութիւնն:

Մ ԵՍ. պատմելն անունը է ԳԱՄԱՍ, զոր կ'ուղէ Տէր-Միքայելն այսպէս. իսկ զի զինն՝ ՄԻՍԻ, զոր զի բաւ կարել է քանի որ զիք փոփոխելով կարգաւ Մանապիւր թիւնս այս իսկ եր պատմաւոր, որ Բար-Լեբրեռ չէ առած իւր Եկիւր. Ժամանակագրութեան մէջ անունու: — Հոս ընդ միշտ նշանակիւր որ անունաց մէջ Միքայելի օրինակն լատ ապականու է. Chabotի հրատարակութեան մէջ Գուրու. Մարիար զցած է յարգի ծանոթութիւնն այս նկատմամբ, որ կը լուսնայ լուստարանէ մա թիւն անունը, թեպէտ անդ անդ ապաւոր, ինչպէս գիտել կու տայ Տէր-Միքայելեանց, միք յարկ լուսնայն հայ ընթերցողաց համար մանր յաւակ բերել պապիկի արբարոյութիւններն. բաւականացար պարզապէս ասորի ընթերցողան նշանակել ծանօթութեանց մէջ, որ հարկաւ որ եր. ընդգրկել մէջ մեզ ուղղեցածներն անտեղծ. զիտարարար հետեւելով հայ ցանկին, զոր անս յետայ, պատասխանութիւնն այն Տէր-Միքայելեանց՝ անդ, էջ 188-195 ծանօթութիւններն: Ու չըլլեցաք լուծել, թողութեան բնագրերն մեծաւ տաւ:

Յովհաննէս Հայոց մեծաց կաթողիկոս եւ եպիսկոպոսներ, որոնք ինծի հետ էին. (1.) Աղփէի եպիսկոպոս Լաբաբայ, (2.) Թեոփորոս ԱՐՄԵՆԻՅ, (3.) Սահակ եպիսկոպոս Մամիկոնեայ, (4.) Յեսուէ եպիսկոպոս Բասենոյ, (5.) Սարգիս եպիսկոպոս Տայոյ, (6.) Թեոփորոս Բզնունեաց, (7.) միւս Թեոփորոս Աջաճանեաց, (8.) Գրիգորիոս Աջարուհեաց, (9.) ԱՆԱԾԱՎԱՆ (եպ.) ԱՍԻՐԱԿԻՆ (Անձնացեաց?), (10.) Լաբէլ Ամատունեաց, (11.) Գաւթիժ Ռաշտունեաց, (12.) Յովհաննէս Վերմունեաց, (13.) Գրիգոր Վանանդայ, (14.) Կարկիստ Խորխուռեաց, (15.) Եսայի Գողթման, (16.) Յովհաննէս ՄԻՐՆԱԼԻՅ (Մոնեայ?), (22.) Գաբրիէ Արզնի(?), (23.) Խորոյ՝ 11 քահանայ եւ վարդապետ Հայոց, (24.) Գաւթիժ Սուփրի(?) (25.) Սողոմոն Ժանաչայ Մարտենոցայ, (26.) Յովհաննէս՝ բարեպիսկոպոս ՄԱԹՆԱԽ (Մահմանեաց?), (31.) Սարգիս եպիսկոպոս Սանասայ, 1, որի՛ւ ժողովոյս ներկայ ընդհանուր քահանայից եւ վանականաց հետ, որոնց անունն նշանակել հարկաւոր չէ. եւ նաեւ մեր եղբոր աղանդական, մեծապատիւ, իմաստասէր խանի՝, Աբու խաւիթի որդւոյն հետ: Երբ ձեր առ մեզ խաւրած հաւատոյ գաւառներէն քննուեցաւ, ուղիղ գտնուեցաւ եւ բան չէ չկար որ Ս. Առաքելովմէ եւ ուղղափառ Լաբաբայ օտար ըլլայ: Մենք ալ համաձայն գտնուեցանք եւ ձեր այս

1 Ըստ Հայ ցանկին. յոր. ԱՐՔԻՎՍ:

2 Կէրեկայ աղանդական է հոս բնագրին: Հայ. ցանկի ունի, «Թաղտոս Ոստան» Մարկոսի կ'առաջարկէ ընթեռնուլ Արմեն, զոր լեզուովի՛ր ՏԵՐ-ՄԻՆԱՍԵՆՈՅ: Կրնայ ըլլալ ճան. «Առանայ», որուն եպիսկոպոսներն ստէյլ եւ մասնակցելն Հայոց ժողովներուն: Հմտ. Գիրք թղթոց. էջ 146 եւն:

3 Յոր. չկայ անուն. արաբերէն թարգմանութիւնն ունի ՐԱԲԱ, լատգոյն է Հայ ցանկին: «Յեսու Բասենոյ»,

4 Ըստ Հայ. ցանկին. յոր. ԿԻՏԹԻՍ:

5 Յոր. Թեոփորոս, արաբ. Թորոս:

6 ՏԵՐ-ՄԻՆԱՍԵՆԻ կ'առաջարկէ «Ապակոնի», բայց այս գաւառ եպիսկոպոսներ չեն յիշուած ցոյժմ առնեալ. մին Անձնացեաց եպիսկոպոսներ միշտ ներկայ կը գտնուէին ժողովոց (Հմտ. Փապ. ՏԺ. 1904. էջ 44. Գիրք թղթ. 42, 70, 146, 151. Կանոնք Գուշոյ Ս. ժողովուն (Էջ՝ 1905. էջ 27 եւն): Ըստ մեզ լատգոյնն է այսպէս:

7 Ըստ արաբ. թարգմանութեան. յոր. ԳԱԼԱՎԱ:

8 Յոր. ԳԱԼԱՎԱ: Բայց այսպիսի թիւ մը չկայ պատահի բնու. Հայ մասնագրոյ թեան մէջ. թերեւս «Մարգարէ»:

9 Մար. Թրգմ. ունի «Մարգին», Թերեւս «Մակոյ»:

10 Յոր. Քարբոն, որ ըստ Մարկոսի չիւրաւ կրնայ փոխուլ «Արզնի» որ է Արզն:

11 ՏԵՐ ՀԱ. 1905. էջ 20:

12 Յոր. ՆԱԽԱՅԵ:

13 Առ. Sanasuj, որ է Սասուն կամ Սանասուն Հայոց մասնագրոց՝ Հմտ. ՀԱ. 1905. էջ 127: Ասոր համարում ուղղելու է առաջ. էջ 115 եւն. յ:

14 Բնագրին (էջ 182) կը կրտայ հոս լայ որ կրնայ թարգմանուլ հաւատարմութեան «Գաւառ», եթէ ք զօրէն առնուիք Գաւառ կամ «Գաւառ», Յամանայի զգուս աղանդականութիւն մը կը նկատուի եւ հոս:

գաւառարանութեան մէջ խոտովանած հաւատքն ընդունեցանք: Հիմպ զուր ալ կը խնդրէք, որ մենք նա տարք մեր հաւատոյ գաւառներէն զբով. եւ որովհետեւ այս իրաւացի էր, անոր համար մենք ալ հետեւեալներն կը գրենք առ ձեզ:

«Հաւատամք» է Հայոց, յորդի եւ է Հոգին սուրբ, ի մի բնութիւն Աստուածութեան, յերես անձնաւորութիւն, յերես գէմ: Սկիզբն եւ պատճառ Որդւոյն եւ Հոգւոյն որդւոյ է Հայոց. Որդւոյն ծննդեամբ, եւ Հոգւոյն սրբոյ բոլմամբ, Այլ քանի մի բնութիւն եւ Աստուածութիւն, չէ մարդ գէմն բերել զայս եւ ասել թէ Ս. Երրորդութիւնն մի անձնաւորութիւն միայն է եւ մի գէմ: Եւ զի երբ կատարեալ անձնաւորութիւնք են Աստուածութեանն, չմարդի նշնակէ ասել եթէ երբեք բնութիւնք են գաղտնիք եւ անշատեալք ի միմեանց, այլ մի բնութիւն, մի կարողութիւն, մի կամք, մի բնական գործք Հոր, Որդւոյն եւ Հոգւոյն սրբոյ: Հաւատամք եթէ Բանն Աստուած, միածին Որդին Հոր, էլ եւ բնակեցաւ ի կուսական արգանքի Մարեմայ Ս. Կուսի եւ եղբ. ի նմանէ մարդ կատարեալ, այս ինչն է առ ի մէջ մարմնի, հոգի եւ միտ, առանց ինչ փոփոխելոյ յայլ զոր էրն, որպէս զի կարէր ասել. «Ես նայն եմ եւ ոչ փոփոխիմ»: Միայն ընդ ինքեան ասանց ամենեւին քոյցայելոյ եւ փոփոխելոյ. եւ զի Բանն Աստուծոյ է, այս ինչն է Հորն, յարգանքի կուսին յոյցաւ եւ ծնաւ, առանց բեկաւնելոյ զինք կուսութեան նորա: Վասն այսորիկ իսկ է նա եւ պարտի կուլել «Մայր Աստուծոյ» քանզի որ ծնաւ ի նմանէ՝ Աստուած ծնւմունք է, որ զանձն անձնաւորապէս ընդ մարմնոյն միայնոյց եւ մարդապաւ: Մի է ինչն, եւ միանգամայն ըստ աստուածութեան եւ ըստ մարդկութեան. մի Որդի, մի Տէր, մի անձն, մի Քրիստոս, մի բնութիւն Բանին Աստուծոյ մարմնացելոյ:

Խոտովանելիք, թէ նայն Բանն Աստուած, որ պրանշելիս արար՝ որպէս Աստուած, եւ զմարդկեղէն (զմարկեղէն կարիս) կրեաց, որպէս մարդդ: Թէ նայն ինչն Աստուած կատարեալ եւ մարդ կատարեալ է: Եւ Բանն Աստուած մարդաբեալ կրեալ զամանայն մարդկեղէն իրեն զմեզ, բաց ի մեղաց: Արար նշանաւ ըստ աստուածութեան, եւ աճեցաւ իբրեւ զմեզ հասակաւ, ըստ մարմնոյ: Կատարեալ է յաստուածութեան. եւ նա այն է, որ համարէն արարածս կատարեալ առնէ, որպէս Աստուած: Քաջանք եւ ծարաւեցաւ, ըստ մարդկութեան, նա որ յաբեցուցանէ ընթիւն եւ զծարաւս: Աստուածացաւ յուղեղնացութեան եւ ննջեալ որպէս մարդդ, մինչդեռ յաստուածութեան իւրում ոչ վատասկի եւ ոչ ի քուն լինի, նա որ անընտ ահարժ պահէ զիրարէն: Չարքաւեցաւ եւ մեռաւ ծարաւաւորապէս ի շարժարիկ մարմնի, նա որ ըստ բնութեան իւրում իբրեւ

1 Պատմահ համարեցանք ՀԱ հանդանանի հին լեզուս թարգմանել:

2 Մարգ. Գ. 6:

3 Հմտ. Սղ. ՃԻ. 4: Խոսքս առնուած է Պահոյ

Դ-2 Համարներէն, հետեւ արար շարժիկ կերպով կը տեսնուի Հայ գրիչը:

կ'ընթերցողները այն, երբ որեւիցէ խնդիր կը ծագէր Ասորոց եւ Հայոց մէջ, Զորհակալ թղթոց մէջ կը կարգանք ի միջի այլոց եւ պատասխանական թղթով մը՝ թղթոյն պատրաստագրի Ասորոց Տեսան Միխայէլէն՝ հասցեով. ուր պատասխան կու տայ Ասորի Միքայէլէն, որ ե նոյն ինքն Միքայէլէ Ասորի պատմագիրն, այն հարցման թէ «Հայք զԵւրօստիմեայ ալիկաւանցալ ունին զխոստովանութիւն», հոս կը լսենք Զորհակալ հայրապետէն թէ Միքայէլէ իրեն տալեւ զրամ Եւրօստիմեայ մուրաթիւնն հերքած է ի վերջոյ նաեւ այս նկատմամբ՝ «զառաջն Ս. Հարցն կանոնադրութիւնն ի յիշատակ բերելով», Ի՞նչ «կանոնադրութիւնը» են տնօրէն եւ երբ գրուած, որոնցմով Եւրօստիմեայ մուրաթիւնը ջրուած են։ Այսպիսի «ի յիշատակ բերուած» կանոնադրութիւնը անշուշտ ի յառաջագունէն ծանօթ ըլլալու էին Զորհակալոյ, ապա թէ ոչ անմիտս կ'ըլլար այն՝ «ի յիշատակ բերելով», խօսքն Այն՝ կանոնադրութիւնը, ըստ մեզ, սոյն այս Մանագիւրտի ժողովոյն փ նշովքներն էին։ Ափսոս որ Զորհակալ շատ կարճատեւ բռնելով նամակն՝ մանրամասնութեամբ չէ խօսած, ուսկից բաւականաչափ կ'ընար լուսաւորուիլ իրեն զիրար. Ի՞նչ էր արգեօք պատմաւն պայտնական թղթոյս մէջ տեսնուած այլապէս ակնարկանութեան։ Այն կը փնայ մեզ համար գաղափիր։ Պիտի տայ մեզի ասոր ալ բանալին Միքայէլէն ասորի բնագիրն։

Հոս տեղն է խնդիր ընելու թէ ինչն Միքայէլէն հայ թարգմանիչն այնպէս համառօտած է այս հատուածն, պահելով միայն ժողովոյն սիւղը. բնագիրն թեան եւ եկեղեցականութեան մը խօսք, թողլով անդին Արժանապատիւնն։ Ասոր ալ պատճառն կ'անգիտանանք։ Յամենայն դեպս երկու կրնար ըլլալ ասոր պատճառն. կամ թարգմանիչն տալեւ ի բնագիր-օրինակին մէջ արդէն յապաւեալ էր, եւ կամ գիտմամբ ի բաց թողուած է։ Առաջինն երկուստեան թեանն զգուշացու կրնայ ընդունուիլ, ըստ որում չկայ Միքայէլէն այսպէս յապաւեալ օրինակ. թէ Բար-Հերբէրտի օրինակին մէջ եւ թէ Կարմարեկն թարգմանութեան օրինակին մէջ՝ գտնէ ըստ էական մասանց, անթերի է. երկրորդն երկուստեան թեանն ըստ մեզ աւելի հաւանականութեան երեւոյթն ունի. Թարգմանիչն կամ հատուածն Հայոց արդէն ծանօթ համարելով հայ բնագրով՝ հարկ չէ տեսած զայն միւսանգամ թարգմանել, եւ կամ Հայոց մէջ նոյն ժողովոյն անցքն այլապէս ներկայացուած տեսնելով չէ ուզած ազգային աւանդութեան հակապակի նոր բան մը մտնանել. վերջինն լաւ կը տեսնուի հայ թարգմանութեան մէջ զոյց արուած այն ճիւղն, որով թարգմանիչն կը ջնայոյ հայ աւանդութիւնն հիւսել Միքայէլէն բանից հետ. (Հմեմ. վերջ էջ 215 ծանօթութեան նոսրագիր խօսքերը, նոյնպէս էջ 213 ի մէջ բերուած տողերն, որոնք յայտնապէս հայ թարգմանիչն կ'աղաղակեն։)

1 Նամակականի, Պետերսի 1838, էջ 291—294.
2 Սրբեկ, ինչպէս ընդգրկէ հետ փոքր համառօտութեան յետոյ կարելի է տեսնել Միքայէլէն հայ թարգ-

Այսպիսի ասորի աղբերաց աւանդանքներն։ Լսենք այժմ տոհմային մատենագրութեան պատմածներն ալ։

Առաջինն ժամանակաւ կը ներկայանայ «Սակս ժողովոց Հայոց, գրութիւնն Գրութիւնն, որ առաջին անգամ՝ Թղթոց գրքին» մէջ՝ հրատարակուեցաւ ամբողջութեամբ, գրչապագայ մէջ Եւրօստիմեայ իմաստաստի կ'ընծայուի։ Այս շատ լաւ կը տեսնուի խորագրին՝ «Եւրօստիմեայ իմաստաստի Հայոց կաթիւնդիտի սակս ժողովոց»-ը եղին ի Հայք» խօսքերէն զատ բնագրին մէջ, ուր սակս կը կրկնուի թէ «նա Եւրօստիմեայ կաթիւնդիտս Հայոց գումարեցի, են։ Ընդ հանրապետ զգրչապագայ մէջ այս ոճով է թէպէտ ըստ Մամենանի՝ կան ձեռագիրներ ալ որոնք քիչ մը այլապէս ունին, — երբորդ գեմբով Գրութիւնն հեղինակն Հայոց հնագոյն ժողովներն մի առ մի յիշելէ ետքը իբրեւ վերջին կը յիշատակէ Մանագիւրտի, գումարման պատճառն եւ ժողովականք են յաջորդքս։

Առջ. շնորհիւ կամաց բարեբաղն... շնորհեցաւ ինձ Եւրօստիմեայի կաթիւնդիտի առնել ի թնորդ ժողով ի Մանագիւրտ գեաւղ ի սահմանապակս վիճակին Հարցոյ բազմաբնոյ ժամանակաւ միատեղայնք համաժողովք։ Այս եղեւ ի ճշն թուականն Հայոց, յէ՛ Տիւ ամսոյ, որոյ ժողովակ ի մի վայր յԱպահոսեանց գաւառ ի գեղն Մանագիւրտ, ամենայն եպիսկոպոսաց համարեալ խոստովանութեամբ աշխարհին Հայոց, եւ առաջնորդութեամբ քաջին եւ իմաստաստի առն փիլիսոփայի Գրիգորիտի Արշարունեաց քորեպիսկոպոսի, ժողովակ քրիստոստէր տեարք եպիսկոպոս, որք ի մի այտիկ. Աղեղն Հարցոյ, Քաղէզու Ստան, Սահակ Մամիկոնեանից, Յեսու Բառեղոյ, Սարգիս Տայոց, Թեոդորոս Բղեւնեաց, Գրիգորեաց քորեպիսկոպոս Արշարունեաց, հանդերձ ամենայն եպիսկոպոսաց Հայոց, քահանայք եւ սարկաւագուռք, եւ ուրիշ մանկունք ասորք եկեղեցոյ, որք օգնականութեամբ շնչեղն սրբոյ ի մի վայր գումարեալք, հաստատելով զհաստատուած ստանդարտական բանին Աստուծոյ, Եկն ընդ մեզ դարձեալ արք օմանք եպիսկոպոսք Օ ի Գալորիկ տանէ, վասն միաբանութեան խոստովանութեան ընդ մեզ լինելոյ որոց անունքն են այսոքիկ. առաջինս Ստանանդի եպիսկոպոս (եպիսկոպոս պատրիարքին), երկրորդն (Քաւիլ) Մետրապոլիտ Ռահայ քաղաքի, երրորդն՝ Զմանու խառանու եպիսկոպոս, չորրորդն Թեոդոս Գարգմանից եպիսկոպոս, հինգերորդն Տիւր Աթմանու եպիսկոպոս, վեցերորդն Թեոդորոս Ամասիայ եպիս-

մանիչն այնպէս հաւատարմով հետեւոց չէ առնել ընագրին. շատ տեղ ըստ կամի կը համառօտէ իմաստներն, երբեմն հակառակ իսկ հեղինակին մտաց, եւ այլուր կը սերկարէ, մասնաւոր երեւ այլուս ծանօթ ըլլայ ի թնորդն Բայց տեղոյս չէ այս նկատմամբ քննել հայ թարգմանութիւնը։

1 Ել. 220—233.

2 Պատմ. Հայոց. Բ. 578.

3 Պատմագրի մէջ առնուածներն լրացուցեն Չամչեանի օրինակն, էջ 397.

կողմից: Այս ամեններին հրամանաւ արեւելիկ-պոսին Անտիոքայ եկեղեցեայ եղն առ մեզ ի միա-բանեալ ժողովին, եւ միարանեալք ընդ միմեանս հաստով զմութիւնն խոտովանելով, կարգեցաւ ծառ բազումս հակառակ երկարամայնց ֆալկե-զոնի... Այս եւ գրութեանս պատմական մասը. եպիսկոպոսաց անուանք վաներական աղբիւր մը մանանիշ կ'ընեն, եւ այն ալ Միքայելէ ի մէջ ընթած ժողովոյ սահմանադրութիւնն: Ասկայն ժո-ղովոյն ինիթը շատ այլազգ կը գտնենք. այսպէս յայտնի խոսքերով պատմածն քաղկեդոնականք կը գրուին, սակայն կը կրկնուին «մթծեցաւ զախտ ժողովոյն քաղկեդոնի» եւն խօսքեր, մինչ Մի-քայելի բով փոքր իսկ անխաղախութիւն չէր Գաղ-կեդոնականաց նկատմամբ, եւ ի հարկէ ալ պիտի չլլայր քանի որ ժողովոյն նպատակն ուրիշ էր, այս եւ մթծելը զՅուդիստիներն եւ զվեներաններն: Աւելորդ կը համարինք հոս գրութեանս մէջ շո-քափուած այլ խնդրոյ, ինչպէս Պահոց եւն իշնալ. վերջնայ պատմէ առթիւ մը յուսանք թէ կը գտանար:

Յիշատարանիս վրայ հիմնուած եւ Ասողկան պատմամբ, «Գովհաննէս Օձնեցի... Սա արար ժողով ի Մանագիկեա քաղաք ի սահմանադրութեան Հարցալ ամենայն եպիսկոպոսաց Հայոց, ընդ որս էր եւ Գրիգորիոս Փիլիսոփայ քորեպիսկոպոս Աշտարո-նեաց, եւ Ջ եպիսկոպոս յԱսորաց Գալիլէի տան» հրամանաւ պատրիարքին իւրեանց, յաւաւր Սմբա-տոյ իշխանութեան, արեւել յաշխարհուս զբաղ-կեղնականացն երկարեալ խոտովանութիւն...» Այսպէս ունին եւ վարդապետ եւ այլք:

Նշանակալից են Կ. Գանձակեցի խօսքերը. «...ինքն (Գովհաննէս Օձնեցի) ժողով առնէ ի Մանագիկեա, իւր եւ զԱթմանա պատրիարքն Ասոր-աց, եւ նա առարէ վեց եպիսկոպոս եւ նորով զՅու-լիստիոսն եւ ապականացաւ ասորոսն ի Բրիտաս, եւ զԲաղդապոս հ եւ Գաբրիէլ Բանապիւրուս Հայոց եւ Ասորաց. եւ կանոնական օրինադրութեամբ պայ-ծառացոյց զեկեղեցի, ի բաց ընկեցեալ զգաւանու-թիւնն ֆալկեզոնի... որ մինչեւ ցայսօր պաշտի յեկեղեցիս Հայոց, սկսեալ ի ՃԾԾ (= 706 մեր Մաս. 22. կը կարգաւ հոս ՃՀԵ = 726) մինչեւ ի ՈՂ (= 1241), որ այժմ մեր աւուրս է,» կիրա-կոսի՝ այս խօսքերն, ինչպէս որ տեսնուի, իւր նա-խորդներու գործածած աղբիւրներէ զատ նոր աղ-բիւր մը մատնանիշ կ'ընեն: Այսպէս գիտե՛ նա Անտիոքայ պատրիարքի անունն «Աթմանա», ընդ-դէմ Թուրքմանիաց գումարուին, թէ եւ վերջէն

կը կարկուտ թեւն նաեւ «Ասկա ժողովոց» գրու-թեան: Ի՞նչ աղբիւր էր այն:

Որչափ կը տեսնուի Միք. Ասորին էր եւ այն հայերէն թարգմանութեամբ: Բայց զգուշարու-թիւն կայ հոս. ինքը կիրակոս իւր պատմութեան այս էջերը իր տողէր բառ իւր երեսնագիր վկայու-թեան 1241ին (տես վերը, Հմմտ. եւ էջ 151) եւ արդէն իւր պատմութեան մեծ մասը գրած էր 9 ամուսան մէջ՝ թէպէտ զեռ շարունակած է մինչեւ ցամե 1265: Եթէ իւր աղբիւրն համարինք հոս Միքայելը, անշուշտ պիտի համարինք հայ թարգ-մանութեամբ. որք Միքայելի հայ թարգմանու-թիւնն բառ յիշատակարանին կատարուած է յամի 1248: Հետեւաբար իւր գրած ժամանակին 7 տարի յետոյ: Եթէ ընդունենք համարինք անկէ օգտուինք, այն ասն պիտի բռնէր որ նա վերջէն աւելցուցած է, որ ասն հարին այլ չէ:

Յայտնուաբաց մէջ ալ կը գտնուի նման խմբագրութիւն մը ժողովոյս պատմութեան: Գր-խաւոր աղբիւրն յայտնուանալ Միքայելի հայ թարգ-մանութիւնն է, տեղ տեղ բաւական բաժին ունի նաեւ երեսակցութիւնն: Տեսնելը համառօտիւ:

«Երայմ» աւուր կ'ընէ ժողովն ի Մանագիկեա. ՃՀԵ. (= 726) Թըւին Հայոց, Երեց մի Բարշա-պուս անուն է որակաւագ մի Գաբրիէլ անուն է Միքայելի զին բարսկիւրք ի մէջ Հայոց եւ Ասոր-աց, թէ Ասորիք ապականացաւ ասն զմարմին Բրիտասի: Այլ եւ պատրուեն նշքի մնացեալ էր ի Հայոց եւ անին տեղի, վասն որոյ սուրբ Գով-հաննէս Աձնեցի, այր ի փառայելու եւ որանշլա-գործ, որ էր կաթողիկոս Հայոց, լուսաւոր եւ պայծառ բանիք, գրեցաւ առ Աթմանապատրիարքն յաղբիւրի Ասորաց, յղեալ եւս եպիսկոպոստն իւրեանց գաւանաբանութեամբ: Եւ ինքն եկն ի քաղաքն Մանագիկեա իւրայաւքն: Եկին Ջ. եպիսկո-պոսը Ասորաց, եւ արարին ընտելութիւն: Եւ ոմանք յԱսորաց ասացին: ԶճԵ՛ է որ գրեալ է ի Գործս Առաքելոցն վասն Յիսուսի թէ Աստուած յարոյց զնա ի մեռելոց. եւ այսուհետեւ ոչ եւս գաւանացոյց է յապականութիւնն: Եւ խնդրեցին զարկնակն Հայոց եւ ոչ քանի զայսուհետեւ, բերին եւ զԱ-սորոցն եւ ոչ անդ գահին: Եւ եղին ասել զԱ. Աս-տուածն որ խաչեցար: Եւ դաւանեցին գԲԺԽոտս ի բնութեանց երկուց միացեալ. եւ նորովեցին զԺո-ղովն ֆալկեզոնի եւ զպապականացու ասոցի Բրի-տասի: Եւ եղին Հայք եւ Ասորիք միադասն ի վերայ ճշմարտութեան վասն մերոյ հաստատոյ:

Աստուծոյ գուրք լուսնիք իրացս նկատմամբ ուրիշ աղբիւր: ԶԽոսրով կը լսենք ուրիշ անգամ:

(Հարանախնէ):

* Ն. Ա.

1 Ինչպէս կը տեսնուի, անուանքս հոս շատ աւելի անդադուր մնացած են քան ստորի եւ արար օրինակաց մէջ, ի հարկէ պատմածն է անուանց ի յառաջագունէ Հայոց քաղ մանովք ըլլալն մէկ կողմանէ եւ միւս կողմանէ սեմա-կան լեզուաց ձայնաւորներէ զուրկ՝ հետեւաբար նաեւ այլ եւ այլ օրինակաց երկմակոյ ըլլալն՝ ճիշդ այսպէս ունի եւ մեր Թիւ 324 Անագիկին. (Հմմտ. Ցուցակ, էջ 768) միայն «Թեւոսոս Գարգմանիցն կը կարգուի «Թեւոզորոս Գարգ-մանից»:

2 Ասողկ. Ա. Գեաղթը. 1885, էջ 103:

3 Վարդան, Վնեւ. 1862, էջ 73:

4 Կերակոս, Վնեւ. 1885, էջ 39:

1 Տես Յուլ. էջ 1:

2 Տես Միք. Ասորի, Եւր. էջ 3:

3 Ըստ մեր Թիւ 10 2-եռագրին (ԺԱ գրեթէ), Հմմտ. Ցուցան՝ Գուրգ, էջ 84, ՝ 247Բ. որ ի մէջ բերուած է ամբողջութեամբ: